

možemo preformulirati Joasove teze: ako moralnost, koja se odvojila od religije, još nije dekadentna, to može zahvatiti religiji, religiji koja je danas prisutna u modernom društvu možda samo još poput nevidljive žbuke ili neuglednoga đubreta. Drugo, Joas olako tvrdi da odvojenost moralnosti od religije ne uzrokuje moralnu dekadenciju. Dovoljno je samo sjetiti se totalitarizama koji su pokušali stvoriti društvo bez religije (nacionalsocijalizam, komunizam). Ili, ako samo bacimo i letimičan pogled na današnje društvo, uvjerit ćemo se u suprotno. Društvo je dekadentno na mnogim razinama, od krize braka i obitelji, preko kapitalističkoga izrabljivanja sve do modernih ideologija, fundamentalizama i izrabljivanja čovjeka. Dakako, ta se kritika moralne dekadencije odnosi i na samo kršćanstvo, Crkvu, tu je Joas u pravu, jer i ona može, kako pokazuju pedofilski i mnogi drugi skandali, također živjeti protiv i ispod onih kriterija koje naviješta drugima.

Ivica Raguž

Pierangelo SEQUERI

*Ritrattazioni del simbolico.
Logica dell'essere-
performativo e teologia*

– Cittadella Editrice – Pontificio
Ateneo Sant'Anselmo, Assisi-
Roma, 2012., 132 str.

Poznati milanski teolog Pierangelo Sequeri održao je četiri predavanja na Papinskom učilištu sv. Anzelma u Rimu. Radi se o predavanjima koja se održavaju na

istom Učilištu u spomen velikom talijanskom liturgičaru Ciprianu Vagagginiju te se zato i zovu »Lectiones Vagagginiana«. No, Sequeri nije poznat samo kao veliki talijanski teolog, nego kao teolog teškoga i vrlo zahtjevnoga stila pisanja koji stvara nemale poteškoće i Talijanima, a kamoli onima kojima talijanski nije materinji jezik. Šteta što talijanski teolog nije uspio razviti jednostavniji stil, jer njegove knjige počesto guše ne samo užitak u čitanju, nego i samo čitanje. Vjerojatno je urednik, Cyprian Krause, bio ponukan i tom činjenicom da napiše neobično dug uvodnik u Sequerijeva predavanja. (str. 5.-33.) Stoga onima koji nisu upućeni u Sequerijev teološki rad svakako je za preporučiti da prvo pročitaju Krauseov uvodnik. Kako smo djelo ipak uspjeli pročitati, donosimo ovdje najvažnije teze.

Kako već i sam naslov naslućuje, Sequeri namjerava »ritrattare«, »opozvati«, dobro pretesti pitanje uobičajenoga simboličkog pristupa sakramentima. Naime, Sequeri tvrdi da je moderna sakramentalna teologija pristupala sakramentima isključivo simbolički. Koliko god taj pristup bio pozitivan, on u sebi krije određene opasnosti. Talijanski teolog je mišljenja da simbolički pristup promišlja sakramente u kontekstu teologije ikone. U središtu pak teologije ikone jest pitanje »reprezentacije«, »predstavljanja« Boga u svijetu, a ne pitanje »prisutnosti«. Na taj se način sakramenti, koliko se god to nastojalo izbjеći, intelektualiziraju. Ideja simboličkoga »predstavljanja« je ono što na neki način sakramente drži podalje od

čovjeka, ono što ostaje samo na razini kognitivnoga te tako ne zahvaća čovjeka u cijelosti. Stoga Sequeri predlaže da se sakramente tumači i razumije u kontekstu idola, a ne ikone. Naime, logika idola nije logika »predstavljanja«, nego »prisutnosti« božanskoga. (str. 50.) Nadalje, pristup sakramentima pod vidom simboličkoga, reprezentativnoga ne uspijeva također odgovoriti na pitanje postmodernoga doba. U postmodernu doba »logos« je dospio u krizu, ispuhao se, a moderna sakramentalna teologija i dalje ustraje u tom bavljenju »slabim logosom«. Obzorje problema današnje kulture nije više toliko »logos« koliko problem transformacije, prisutnosti, odnosno upravo na ono što sadrži predplatonička struktura idola. Dakle, umjesto da se koncentrira na problem prisutnosti božanskoga i da time otkrije potencijalnost idoličkoga pristupa sakramentima, sakramentalna teologija i dalje ustraje u ikoničkom, reprezentativnom pristupu sakramentima. (str. 52.) Time promašuje bit problema današnjega čovjeka, jer »naše doba je više doba dezorijentirane pobožnosti negoli doba kognitivnoga relativizma.« (str. 53.)

Dakle, potrebno je drukčije promišljanje sakramenata koje će voditi više računa o promijenjenom senzibilitetu modernoga čovjeka. To treba postići sakramentalna teologija koja će se osloboditi simboličkoga balasta, a to je teologija afektivnosti. Sequeri je već poznat po svojoj teološkoj metodi afektivnosti koju je razvio u djelu »Il Dio affidabile. Saggio di teologia fondamentale«, a u

ovoj knjizi ukazuje samo na njezinu temeljnu misao vodilju. Afektivnost označava »osjetljivost za smisao«. U afektivnosti čovjek biva zahvaćen drugim, pozvan je biti »pravedan« u afektivnosti, a time biva stvarno promijenjen i preobražen. Sakramenti pod vidom afektivnosti u sebi sadrže »generativni karakter«. Sakramenti donose »preobražavajuću kvalitetu afektivno-duhovnoga elementa bivstvovanja koji je pristupačan osjetljivosti smisla.« (str. 64.) Ne radi se samo o analogijskom, alegorijskom predstavljanju, nego i o performativnoj prisutnosti Boga koji svojom afektivnošću, ili kako naš pisac to zgodno naziva, svojom »pro-afektivnošću« zahvaća čovjeka i preobražava ga. Bog je već u sebi trinarno afektivan i pro-afektivan te u Isusu Kristu objavljuje svoju afektivnost te se ona potom ostvaruje u sakramentima. (str. 89ss; 101ss) Slaveći sakramente, čovjek biva u cijelosti lišen svojega egocentrizma, auto-afektivnosti, autoreferencijalnosti. Kroz »prekid« biva rođen na afektivnost za pravednost ili na pro-afektivnost. (str. 67., 76ss, 92s). Time se nadilazi određena težnja današnje teologije, a time i sakramentalne teologije koja je »anafektivna« i »anestetska.« (str. 68s).

Sequeri priznaje da je i moderna sakramentalna teologija svojim simboličkim pristupom pokušala izreći performativno-afektivni naboj sakramenata, ali ona i dalje previše ostaje unutar ekspresivno-reprezentativne logike (str. 110.-111.). Štoviše, unutar takve logike sakramenata vez znaka i označenoga je

»zagušujući«. Taj vez »guši« označeno, ukoliko znak samo ukazuje na označeno ili ga simbolički reprezentira u subjektu. (str. 112.) Na taj način preslabo dolazi do izražaja, a što je osnovna nakana Sequerijeve performativno-afektivne sakramentalne teologije, stvaranje »sveze« Boga i čovjeka. Jer, »izvan sakramenata, ako je sakrament (sveza), tada ne ostajemo jednostavno bez simbola koji su u skladu s našom tjelesnom uvjetovanošću, našom emotivnom osjetljivošću, našom potrebom za predstavljanjem transcendencije. Ostajemo pak bez sveze svih sveza.« (str. 118s) Jednom riječju, uobičajena sakramentalna teologija, koja slijedi simbolički pristup, ostaje preintelektulana, udaljava čovjeka i Boga od njihove zajedničke afektivnosti-profektivnosti, »guši« označeno u znaku te preslabo izražava događanje »sveza svih sveza.«

U pogovoru knjige Pierangela Sequerija Andrea Grillo, teolog na Papinskom učilištu sv. Anzelma, žestokom se kritikom obrušio na ovakvu kritiku simboličke sakramentalne teologije. Naime, tvrdi Grillo, Sequeri na neki način želi reći da je »ipak, ipak, kako bi rekao i kako je stvarno i rekao Balthasar, liturgijska nakana obnovljene sakramentalne teologije više naštetila nego doprinijela sakramentalnoj teologiji.« (str. 130.) Grillo odlučno odbacuje takvo stajalište, tvrdeći, slično kao i Krause u uvodniku, da je nakana moderne sakramentalne teologije, koja se koristila teorijom simbola-obreda, uvijek bila istovjetna onoj nakani koju joj sada Sequeri zadaje kritizirajući je: a to je realna pri-

sutnost događaja Božje objave u Isusu Kristu. Naime, otkriće simboličko-ritualnoga u sakramentalnoj teologiji 20. stoljeća nije sprječavalo teologiju da se distancira od puke reprezentativnosti, i taj odmak ostaje i danas nužan, ali, tvrdi Grillo, zbog toga »opozivati« cjelokopnu simboličku metodu nije samo neprihvatljivo nego i vrlo opasno. Naime, Sequerijev pristup, koji olako zbog tobožnjega intelektualizma odbacuje i kritizira simboličku-reprezentativnu metodu sakramentalne teologije, na kraju »završava u nekoj vrsti 'neposredne obrane najklasičnije individualne pobožnosti'« te ne čini ništa drugo doli »služi utjesi klerika i laika.« (str. 131.) Zato je potrebno, zaključuje Grillo, ne toliko »opozivati« (»ritrattare«) simboličku metodu u teologiji koliko je »ponovno promišljati« (»ri-trattare«) u suodnosu s afektivnošću: »Ne suprotstavljajte između afektivnoga i kognitivnoga, nego njihovo sastavljanje.« (str. 131.)

Slažemo se sa zadnjom rečenicom Andrea Grilla, premda se ne možemo oteti dojmu da simboličko-ritualni pristup sakramentalnoj teologiji, koji se njeguje posebice na sv. Anzelmu, ipak ostaje intelektualistički obojen. Možda jedini razlog takve obojenosti nije nedostatak »afektivnosti« koliko nedostatak dogmatsko-teološkoga. Suprotnost kognitivno-afektivno nastaje, čini nam se, više zbog suprotnosti simboličko(ritualno)-dogmatsko. Jer, upravo dogmatsko-teološko ne dopušta simboličko-ritualnom da ostaje puko kognitivno nego »afektivno«, što je na-

kana Pierangela Sequerija. U svakom slučaju Sequerijeva predavanja vrlo su korisna i potiču na daljnja promišljanja o sakramentima u uvjetima današnjega doba.

Ivica Raguž

Martin Walser

Rechtfertigung, eine Versuchung

– Rowohlt, Reinbek, 2012., 107 str.

Zaista je malo knjiga koje se doslovno »gutaju« čitajući, jer se »gutaju samo« one koje su duboke, lucidne, inteligentne, neprijetvorne i svježije mišlju. Jedna takva knjiga, koju je slasno »progutao« pisac ovih redaka, jest knjiga njemačkoga književnika Martina Walsera »Opravdanje. Iskušenje«. U području teologije puno se piše o mnogobrojnim temama, ali se koji put tim temama prilazi tako hladnokrvno, bez srca, teško, bez osobne strasti, bez »osobne priče« da se pomisli kako su te iste teološke teme dosadnjikave i neaktualne. A Martinu Walseru je naprotiv pošlo za rukom da jednoj teološkoj temi, o temi opravdanja – nekoć središnjoj temi katoličke i protestanstke teologije, a danas nažalost potpuno zaboravljenoj – bolje negoli većina teologa i filozofa. Zavirimo nakratko u njegovu misao.

Walser polazi od činjenice kako je današnje doba doba stalnoga pravdanja, pravdaštva. Svi se samo pravdaju, žele biti u pravu. Toliko smo zaokupljeni pravdanjem samih sebe da više ne primjećujemo »nedostatak opravdanja«, a to je ono što bi trebalo resiti intelektu-

alce. (str. 17.) Ili ako već ne »nedostatak opravdanja«, barem bi onda današnja kultura trebala biti prožeta duhom »samopobijanja«. (str. 30.) O čemu se radi? I onda kad mislim da imam pravo, trebam također pokazati da je i suprotno moguće. I to suprotno trebam također iscrpno predstaviti kao i ono što potvrđujem. Walser zaključuje: »Čini mi se da bi praksa samopobijanja bila šansa da se u društvu, koje je utemeljeno na imanju prava, omogući kretanje u pravcu opravdanja.« (str. 30.) Drugim riječima, »samopobijanje« nas uči poniznosti, krhkosti vlastite misli, pokazuje nam da se nikad ne možemo opravdati. »Samopobijanje« začinja naš život solju »nedostatka opravdanja« te nas zapravo upućuje na opravdanje koje je od Boga.

Da, svi se pravdamo, tvrdi njemački književnik, a posebice je opasan i učestao oblik pravdanja onaj moralni, kad stvaramo dojam da smo bolji ljudi: »A tko takav dojam ima o sebi, njegova je savjest domesticirana.« (str. 24.) Takav duh samoopravdanja Walser primjećuje u današnjim ateistima: »Tko se danas instinktivno osjeća uzvišenim iznad religioznoga, uopće ne zna što je izgubio. Rečeno polemički: opravdanje bez religije postaje pravdaštvo. Objektivno rečeno: osiromašuje se i postaje obično pravdanje samoga sebe... Tko veli da nema Boga i pritom ne može reći da Bog nedostaje i kako nedostaje taj nema pojma.« (str. 32.-33.) Također se duh pravdanja može uočiti u onih osoba koje stalno govore kako im se čini nepravda. A time samo potvrđuju